

بودجەى سالانەى عىراق؛ كورتهينان يان سەرپىژى پاره له 2024

04-06-2024

نووسەرەگان

مەحموود بابان

كورتە : بەردەوامیدان بە كورتهينان وهكو ئهوهى سالى رابردوو له ئىستا و داهاتووشدا مەترسىي گهوره دهخاته بەردەم عىراق، هەرچەنده عىراق ئهوهى سالانە دەستی دهكهوئیت به پلان و بى پلان خەرجى دهكات، چونكه داتاكان دەریدهخەن ئهوه بودجەى پەرلهمان و خەرجى و داهاتى دهوئەت نهبووه ئاراستهى ئابوورى وئاتی له دوو دهیهى رابردوودا دیاریکردوو، بهلكو نرخی نهوت بووه

واپدیده‌چیت عیراق نیوهی به‌کمی ئەمسالیش به‌بی بودجە‌ی په‌سەندکراو به‌ری بکات، هەلبەت چاوه‌پوانده‌کریت رۆژی 3ی حوزه‌یرانی 2024 کۆبوونه‌وه‌کانی په‌رله‌مان بۆ گفتوگۆکردن له‌سه‌ر چۆنیەتی داهاته‌کان و دابه‌شکردنی خەرجییه‌کان دەستپێکات. سالی به‌ سالی جیاوازی نیوان خەرجی و داهاته‌کان له‌ عیراق رووی له‌ هەلکشان و داکشان بووه، به‌شیوه‌یه‌ک له‌ 2003دا کورته‌هێنان نه‌بووه، به‌لکو سه‌رپێژی داهاته‌ به‌سه‌ر خەرجییه‌کان 11.1 تریلیۆن دینار بووه، به‌لام له‌ 2013دا کورته‌هێنان گه‌یشتووته‌ 5.3 تریلیۆن دینار و سالی رابردوو 6.7 تریلیۆن دیناری تیپه‌راندوووه. ئەمسالیش به‌پێی خستە‌ی بودجە‌ی 2024 وادانراوه‌ بگاته‌ 64 تریلیۆن دینار.

بودجە‌ی سالانه‌ بریتییه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و دابه‌شکردنه‌وه‌ی به‌سه‌ر خەرجییه‌کاندا. بنه‌مای سه‌ره‌کیش له‌ دانانی بودجە، راگرتنی هاوسه‌نگییه‌ له‌نیوان داهاته‌ و خەرجییه‌کان، به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک زیادکردنی سه‌رچاوه‌کانی داهاته‌ و که‌مکردنه‌وه‌ی خەرجییه‌کان، به‌لام له‌ عیراق ئەمه‌ پێچه‌وانه‌وه‌ بووه. بۆ نموونه‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو، خەرجییه‌کان 29 هینده‌ زیادیانکردوووه، له‌ به‌رامبه‌ردا داهاته‌کانیش ته‌نیا 8 هینده‌ و نیو زیادیانکردوووه.

به‌پێی خستە‌ی داتا‌کانی یاسای بودجە‌ی 2024، کۆی خەرجییه‌کانی ئەمسال به‌ 211.8 تریلیۆن دینار و کۆی داهاته‌کانیش به‌ 147.8 تریلیۆن دینار دانراوه، به‌مشێوه‌یه‌ش کورته‌هێنان له‌مسالدا 10 هینده‌ی سالی رابردوو ده‌بێت. زیادبوونی خەرجییه‌کان و پشتبه‌ستنی عیراق به‌ داهاته‌ نه‌وت ئابوورییه‌کی به‌رخۆری بن‌هاوتای بنیاتناوه‌ که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا، خەرجی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت له‌وه‌دا له‌ 2.1 تریلیۆن دیناره‌وه‌ گه‌یشتووته‌ 47.2 تریلیۆن دینار. مانه‌وه‌ی ئەم به‌رخۆرییه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌ نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌ نه‌وه‌کو هێزی کار و ئاستی به‌ره‌مه‌هێنانی فه‌رمانبه‌رانه‌وه‌.

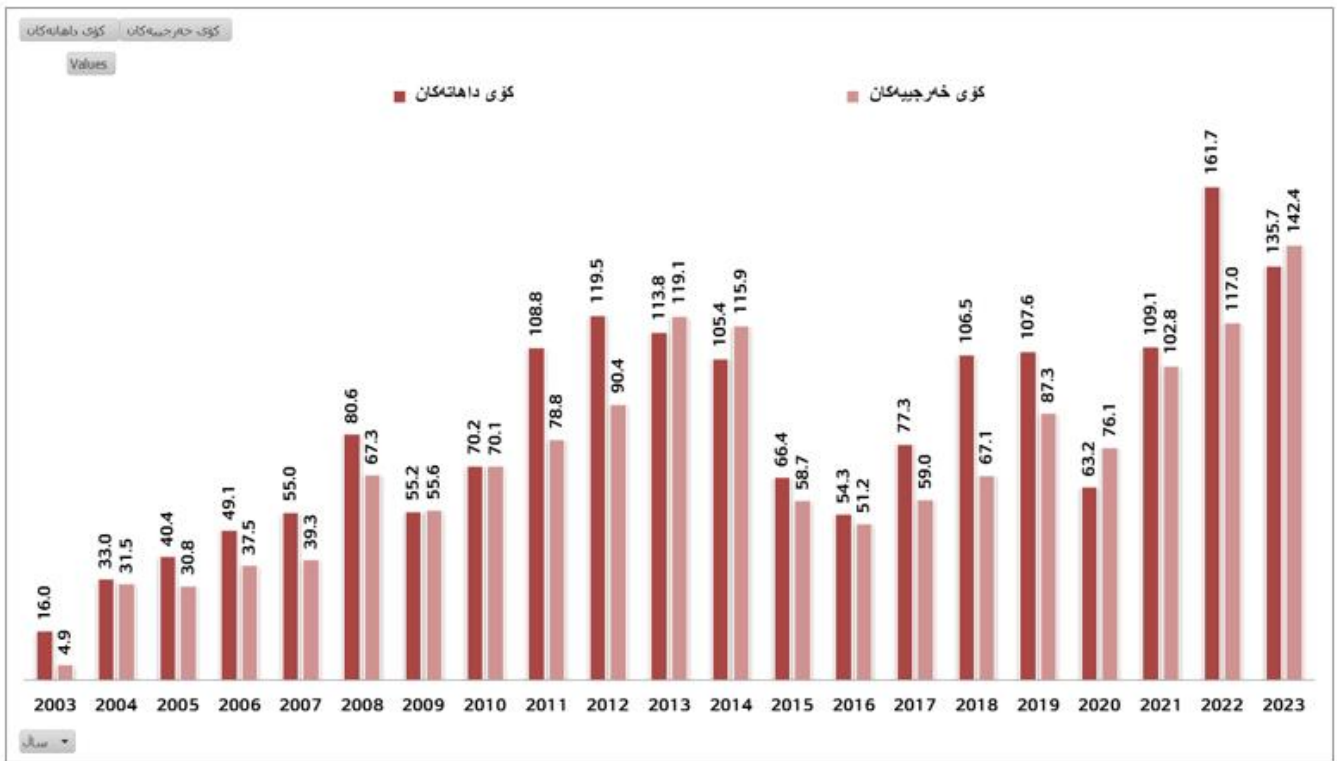
لێره‌دا به‌ پشتبه‌ستنی به‌ داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی و بانکی ناوه‌ندی و یاسای بودجە‌ی سالانه، هه‌له‌وه‌سته‌یه‌ک له‌سه‌ر دیوه‌ جیاوازه‌کانی بودجە‌ ده‌که‌ین که‌ داهاته‌ و خەرجییه‌کان له‌خۆده‌گریت، له‌ په‌که‌مین به‌شی ئەم زنجیره‌ گوتاره‌دا هه‌له‌وه‌سته‌ له‌سه‌ر کورته‌هێنان یان سه‌رپێژی بودجە‌ ده‌که‌ین. دووه‌مین به‌ش له‌سه‌ر دابه‌شبوونی خەرجییه‌کان به‌سه‌ر سێکنه‌ره‌ جیاوازه‌کان و پشکی هه‌ریمی کوردستان له‌ بودجە‌ی گشتی عیراق به‌دوای ئەوه‌ ده‌بین؛ له‌ دوو ده‌یه‌ی رابردوو داهاته‌ عیراق پاره‌ی بۆ چی خه‌رج کردوووه و چه‌ندی بۆ هه‌ریمی کوردستان بووه؟ سێیه‌مین و دوایین به‌شیش له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و مه‌ترسییه‌کانی رێژه‌ی به‌رزی پشتبه‌ستنه‌ به‌ داهاته‌ نه‌وت و جیاوازی ژماره‌کانی نیو بودجە‌ و راپۆرته‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی، که‌ وه‌ک داهاته‌ بۆی ده‌گه‌رێته‌وه‌ و ره‌زانه‌ندی له‌سه‌ر خه‌رجکردنی داوه، چونکه‌ ئەوه‌ی په‌رله‌مان وه‌ک یاسای بودجە‌ ده‌ریده‌کات و ئەوه‌ی وه‌زاره‌تی دارایی جێبه‌جێده‌کات، جیاوازییان زۆره‌.

مه‌ترسییه‌کانی ناهاوسه‌نگی هه‌لکشانی خەرجییه‌کان به‌رامبه‌ر داهاته‌کان له‌ عیراق

له‌ ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو ناهاوسه‌نگییه‌کی گه‌وره‌ له‌ زیادبوونی کۆی خەرجییه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ داهاته‌ هه‌یه. به‌شیوه‌یه‌ک خەرجییه‌کان سێ هینده‌ی داهاته‌کان زیادیانکردوووه. بۆ نموونه‌ به‌پێی داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی عیراق، کۆی خەرجییه‌کان له‌ 2003دا ته‌نیا 4.6 تریلیۆن و له‌ 2013دا 119.1 تریلیۆن و له‌سالی 2023دا گه‌یشتووته‌ سه‌روو 142.4 تریلیۆن دینار، واته‌ له‌ ده‌یه‌ی په‌که‌مدا خەرجییه‌کان 24 هینده‌ و له‌ ده‌یه‌ی دووه‌مدا 29 هینده‌ به‌هه‌رورد به‌ سالی 2003 زیادیان کردوووه. به‌دیوه‌که‌ی دیکه‌دا، له‌و ماوه‌یه‌دا له‌رووی داهاته‌وه‌ له‌ 2003دا 16 تریلیۆن دینار و له‌ 2013دا 113.8 تریلیۆن دینار و له‌ 2023دا 135.7 تریلیۆن دینار بووه، به‌مشێوه‌یه‌ش داهاته‌کان له‌ماوه‌ی ده‌یه‌ی په‌که‌مدا 6 هینده‌ و له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا 8 هینده‌ زیادیانکردوووه.

له‌ماوه‌ی ئەو دوو ده‌یه‌دا ئەوه‌ی وایکردوووه‌ زیادبوونی سێ هینده‌ی خەرجییه‌کان به‌سه‌ر داهاته‌کان ده‌رنه‌که‌وێت، به‌رده‌وامی سه‌رپێژی داهاته‌ی سالانه‌ بووه‌ به‌تایبه‌ت به‌هۆی به‌رزی نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌. به‌شیوه‌یه‌ک که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا ته‌نیا 4 سال خەرجییه‌کان زیاتر بوونله‌ داهاته‌ی به‌ده‌سته‌هاتوو که‌ ئەوانیش سالانی ده‌رکه‌وتنی داعش و بڵاوبوونه‌وه‌ی کۆرۆنا و سالی رابردوو بووه، وه‌کو له‌ گرافیکی په‌که‌مدا هاتوووه‌.

گرافیک 1: داہات و خارجیہ کانی عیراق له 2003-2023

لهماوهی پێنج خولی رابردوودا، په‌رله‌مانی عێراق نه‌یتوانیوه هاوسه‌نگی بۆ بودجه‌ی سالانه بگه‌رێنێته‌وه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌و ماوه‌یه‌دا به‌رده‌وام خه‌رجیه‌کانی زیاتر کردووه و داهاته‌کانیشی به‌ستوووته‌وه به‌ بری به‌ره‌مه‌هێنان و هه‌نارده‌کردن و نرخ‌ه‌وه‌یه‌وه.

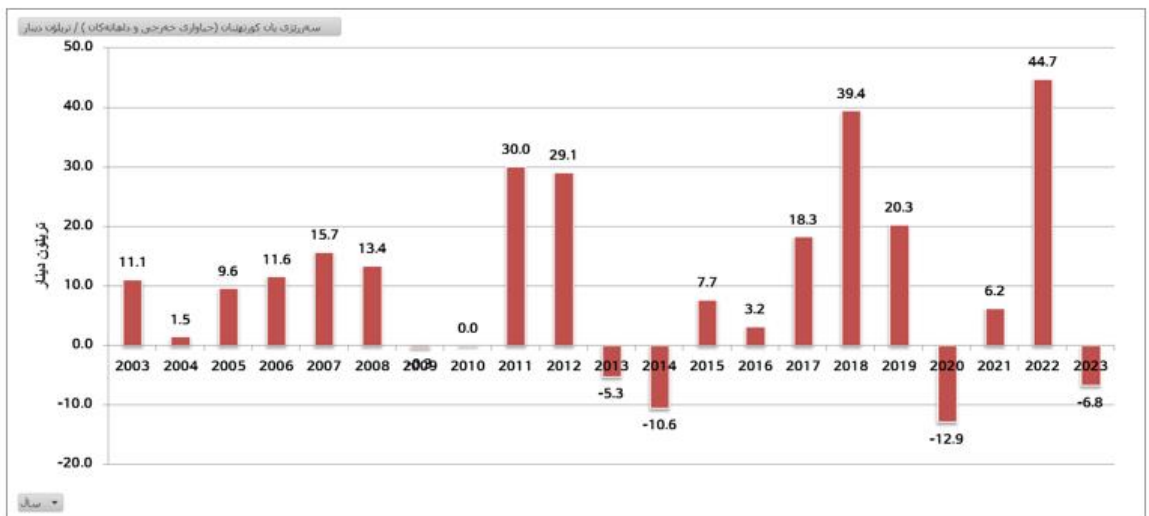
زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و به‌تایبه‌تیش خه‌رجیی به‌گه‌رخستن، که رێژه‌ی سه‌رووی 80%ی خه‌رجیه‌کان پێکده‌هێنیت له‌ عێراق، سێ لێکه‌وته‌ی سه‌ره‌کی ده‌بیت، وه‌ک زیادبوونی قه‌رزێ ده‌ولت له‌سه‌ر نه‌وه‌ی داهاتوو، سستبوون یان لاوازیوونی گه‌شه‌ی ئابووری و هاتنه‌تاری قه‌یرانی داراییه‌وه.

له‌پاستیدا نیوه‌ی ئه‌و زیادبوونه‌ی خه‌رجیی به‌گه‌رخستنیش بۆ مووچه‌ رویشتوو، بۆ نموونه له‌ 2023-دا له‌ کۆی 118.2 تریلیۆن دینار، سه‌روو 47.2 تریلیۆن دینار بۆ مووچه‌ بووه، که ئه‌مه‌ش نه‌ک مه‌ترسی بۆ داهاتوو و ئه‌ته‌که له‌رووی هێزی کاره‌وه دروستده‌کات، به‌لکو ده‌ولته‌که‌ش به‌ره‌و که‌وتن و قوڵبوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی ده‌بات.

له‌ماوه‌کانی رابردوودا، به‌روونی له‌ عێراق سێیه‌میان ده‌رکه‌وت که نه‌مانی پاره‌ی کاش بوو بۆ دابه‌شکردنی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌ران، ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا، بانکی ناوه‌ندی عێراق پاره‌ی چاپکراوی له‌ 6.1 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یاندوووته‌وه 99.3 تریلیۆن دینار (2004-2024)، به‌لام رێژه‌ی سه‌رووی 90%ی ئه‌م پاره‌یه‌ش له‌ ده‌ره‌وه‌ی بانکه‌گانه که سال به‌ سال له‌گه‌ل زیادبوونی پاره‌ی چاپکراو، پره‌که‌ی له‌ 5.2 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یشتووته 90 تریلیۆن دینار، ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌کی روون له‌ مه‌ترسی به‌کارهێنانی کاش و نه‌گه‌رانه‌وه‌ی سه‌رمايه‌ی ده‌ولت بۆ دووباره‌ به‌گه‌رخستن نیشاندهدات.

هه‌روه‌ها، له‌رووه‌که‌ی دیکه‌شه‌وه زیادبوونی داهات و دابه‌شنه‌کردنه‌وه‌ی یان خه‌رجنه‌کردنی بۆ پرۆژه‌کانی وه‌به‌ره‌هێنان له‌ وڵات، توانای ده‌ولته‌که‌ له‌ به‌رپوه‌بردنی سامانی وڵات نیشان ده‌دات، چونکه بودجه‌ ماوه‌که‌ی دیاریکراوه و ئه‌وه‌ی به‌ده‌ستهاتوووه ره‌نگه‌ به‌هاکه‌ی له‌ داهاتوودا بگۆردرێت.

گرافیک: جیاوازییه‌کانی خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ماوه‌ی 2003-2023 (سه‌ررێژ یان کورته‌هێنان)

کۆتایی

له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا ژماره‌کانی نیو بودجه‌ی عێراق ده‌ریده‌خات که‌وا ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره له‌ خه‌رجی و داهاته‌کان هه‌بووه و به‌گۆنێه‌ی پلاندانان یاخود یاساکی په‌رله‌مان نه‌بووه، هه‌ربۆیه‌ش له‌سالی‌که‌دا 44 تریلیۆن دینار سه‌ررێژ و له‌سالی دواتر 6.8 تریلیۆن دینار کورته‌هێنان هه‌بیت.

